

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ВИРІШЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

LEGAL MECHANISM FOR THE RESOLUTION OF POLITICAL CONFLICTS

Чухрай Н.М.,

аспірантка кафедри парламентаризму

*Навчально-наукового інституту публічного управління та державної служби
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

В статті автор визначає предмет та об'єкт політичного конфлікту, його суб'єктів, розкриває особливості, зокрема ті, які вказують, що основним механізмом вирішення політичного конфлікту є право. Зазначається, що політичний конфлікт не може бути зіткненням інтересів окремих осіб, у такому випадку це буде конфлікт політиків. Політичний конфлікт завжди безпосередньо або опосередковано пов'язаний з інтересами великих соціальних груп або суспільства в цілому відтак інституціоналізований. Обґрунтовується також, що способи вирішення політичного конфлікту суттєво залежать від форми політичного режиму. Демократія тяжіє до мирних методів врегулювання конфліктів. Можливі форми прояву політичних конфліктів та способи виходу з них в умовах демократії регламентовані конституцією країни та іншими законодавчими та підзаконними актами. Більшість із них має відкритий, публічний характер.

Конкретні способи врегулювання політичних конфліктів звісно залежать від їхнього виду. Найлегше регулюються горизонтальні конфлікти. Якщо під час дискусій, переговорів, роботи погоджувальних комісій не вдається дійти згоди і конфлікт не знаходить свого вирішення, в демократичній політичній системі існують такі способи його розв'язання як звернення до Конституційного Суду, відставка уряду, розпуск парламенту та призначення дострокових парламентських виборів, імпічмент, проведення референдуму. Складніше вирішувати вертикальні статусно-рольові конфлікти, що виникають між центральною і регіональною владою. Регіони можуть претендувати не лише на додаткові повноваження, покращення свого економічного стану, а й прагнути повної незалежності. Найскладнішими для правового врегулювання є вертикальні режимні політичні конфлікти. Метою такого конфлікту, як правило, є зміна існуючої політичної системи. Складність вирішення таких конфліктів полягає в тому, що ініціатор конфлікту може ігнорувати існуючі правила політичної боротьби, ставити під сумнів легітимність законів, вимагати їхньої зміни, діяти протиправними методами.

В будь-якому випадку в демократичній політичній системі право виступає безальтернативним механізмом вирішення конфліктів. Тому завдання полягає в розбудові не декларативної, а реальної демократії з розвиненим громадянським суспільством, механізмами контролю влади, учасницькими практиками, верховенством права.

Ключові слова: політичні конфлікти, особливості політичного конфлікту, суб'єкти політичного конфлікту, види політичних конфліктів, правові механізми вирішення конфліктів.

In the article, the author defines the subject and object of the political conflict and its participants. The author reveals the features, in particular those that indicate that the main mechanism for resolving the political conflict is the law. It is noted that a political conflict cannot be a clash of interests of individuals, in which case it will be a conflict of politicians. Political conflict is always directly or indirectly related to the interests of large social groups or society as a whole, hence it is institutionalized. It is also substantiated that the ways of solving the political conflict significantly depend on the form of the political regime. Democracy gravitates towards peaceful methods of conflict resolution. Possible forms of manifestation of political conflicts and ways of getting out of them in the conditions of democracy are regulated by the country's constitution and other legislative and by-laws. Most of them have an open, public nature.

Specific ways of settling political conflicts, of course, depend on their type. Horizontal conflicts are the easiest to regulate. If during discussions, debates, negotiations, and work of conciliation commissions it is not possible to reach an agreement and the conflict does not find its solution, in the democratic political system there are such ways of solving it as an appeal to the Constitutional Court, the resignation of the government, the dissolution of the parliament and the appointment of early parliamentary elections, impeachment, organization and holding of a referendum. Vertical status-role conflicts arising between the central and regional authorities are more difficult to resolve. Regions can claim not only additional powers, and improvement of their economic condition, but also strive for complete independence. Vertical regime political conflicts are the most difficult for legal settlement. The goal of such a conflict, as a rule, is to change the existing political system. The difficulty of solving such conflicts lies in the fact that the opposition party can ignore the existing rules of political struggle, question the legitimacy of laws, demand their change, and act by illegal methods.

In any case, in a democratic political system, the law acts as an indispensable mechanism for conflict resolution. Therefore, the task is to build not a declarative, but a real democracy with a developed civil society, government control mechanisms, participatory practices, and the rule of law.

Key words: political conflicts, features of political conflict, subjects of political conflict, types of political conflicts, legal mechanisms of conflict resolution.

Постановка проблеми. Конфлікти і протистояння є закономірною складовою розвитку будь-якого суспільства. Неоднорідність суспільства, різниця у статусних ролях індивідів, ціннісних установках, інтересах і потребах, брак ресурсів,

створюють об'єктивну основу більшості конфліктів.

Політика як сфера боротьби за владу є найконфліктогеннішою сферою суспільного життя. Політичний конфлікт – це зіткнення між суб'єктами

політики, причинами якого є протилежні та несумісні політичні інтереси, цілі та цінності, які безпосередньо чи опосередковано пов'язані з політичною владою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наука про політику, конфліктологія та багато інших наук, що тією, чи іншою мірою вивчають конфлікти, напрацювали велику кількість концептуальних підходів до розуміння сутності політичного конфлікту. Є велика кількість підручників, монографічних досліджень, дисертаційних робіт, публікацій об'єктом дослідження яких є саме політичні конфлікти. Серед них праці таких учених, як Бандурка А, Ващенко І., Кіянка І., Мацієвський Ю., Пірен М., Петрінко В., Сахань О., Тихомирова Є.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однак дослідниками мало уваги приділяється обґрунтуванню того, що політичні конфлікти більшою мірою, аніж будь-які інші потребують розвинутого правового механізму їх регулювання, адже політика і право надзвичайно сильно взаємопов'язані і взаємообумовлені.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Тому нами поставлено мету виокремити предмет та об'єкт політичного конфлікту, суб'єктів цього суспільного явища, розкрити ті особливості, які апелюють до тези про те, що основним механізмом вирішення політичного конфлікту є право.

Виклад основного матеріалу. В політичному житті об'єктом конфлікту, в спрощеному розумінні, є влада, соціально-політичні позиції та ролі. Відповідно, предметом політичного конфлікту найчастіше можуть бути боротьба за владу, ресурси які вона дає, за право ухвалювати загальнообов'язкові рішення. Глибший аналіз конфлікту з необхідністю приведе до висновків про значно ширшу предметну область політичного конфлікту. Зокрема, він може бути зумовлений геополітичними, історичними, культурними, релігійними, ідеологічними, економічними, правовими, психологічними чинниками тощо, і відповідно його предмет лежатиме в цій площині.

З одного боку, політичні конфлікти, як і будь-які інші, відіграють позитивну роль у житті суспільства, діагностуючи існуючі проблеми, суперечності, розбіжність позицій і запускаючи механізми, здатні виправити ситуацію. Конфлікти можуть виступати не тільки засобом боротьби політичних опонентів, а й способом зняття соціального напруження між суперниками. Вони стимулюють прогресивні перетворення, забезпечують певний баланс політичних сил у суспільстві, здорову конкуренцію, сприяють формуванню нових соціальних інститутів, відкривають шлях новаціям. З іншого боку, конфлікти можуть бути деструктив-

ним явищем для політичної системи і суспільства в цілому. Конфлікти можуть гальмувати соціальний, економічний, політичний розвиток суспільства, викликати кризи, руйнувати комунікації, супроводжуватися наростанням у суспільстві протестних настроїв, правового нігілізму, можуть спричинити загибель людей, матеріальні збитки та втрату інших ресурсів, нарешті, викликати нові, більш деструктивні конфлікти. Тому вкрай актуально розуміти механізми управління політичними конфліктами, способи та інструменти переведення їх в конструктивне русло, чи, принаймні, мінімізації збитків.

Сторонами політичного конфлікту можуть бути окремі особи (політики), політичні інституції, організації, соціальні групи чи цілий народ, інтереси яких суперечать один одному або є взаємовиключними.

В даному контексті, цікавим та слушним є зауваження В. Литвина, який чітко розрізняє поняття «політичний конфлікт» і «конфлікт між політиками». Як і більшість дослідників він вважає, що конфлікт політичний має передусім торкатися інтересів більшості, а його основу повинні становити питання, які стосуються загального блага. Проте у випадку коли політик має особисті претензії до іншого і вдається до певних дій, через котрі виражає це ставлення, то це, безумовно, – конфлікт. Хоча той факт, що обидва його учасники є політиками, аж ніяк не надає йому статусу політичного, бо тут простежуються лише особисті інтереси. Аналогічна ситуація може скластись із політичними групами, коли причина конфлікту – вузькогрупові інтереси, тоді конфлікт не повністю політичний. Іншими словами, якщо конфлікт – результат «особистого незадоволення» (незадоволення особистістю), тоді він хоч і є конфліктом у політиці, але не політичним конфліктом, а якщо в основу конфлікту покладено загальний (загально-суспільний, загальнодержавний) інтерес, тоді це насправді політичний конфлікт [1].

Те про що пише В. Литвин, власне, є однією з ключових особливостей політичного конфлікту: він завжди безпосередньо або опосередковано відображає інтереси великих соціальних груп або суспільства в цілому. Тому суб'єкти політичного конфлікту завжди спираються на певну соціальну спільноту, а наслідки конфлікту мають на неї визначальний вплив. Для захисту своїх інтересів окремі громадяни об'єднуються, створюють організації й інститути і таким чином стають суб'єктами політичного конфлікту. Це вказує на те, що політичний конфлікт завжди організований та інституціоналізований.

Суб'єкти політичного конфлікту прагнуть представити свої цілі як загальні для соціальних спільнот, отримати їх підтримку, перетворити свою боротьбу на суспільно-масову, воліють

показати свою легітимність і нелегітимність супротивника. Політична боротьба здійснюється різними методами і прийомами – від чесних і до так званих «брудних», від мирних до насильницьких [2, с. 48].

Політичні конфлікти мають низку інших особливостей, серед яких ми зацентруємо увагу лише на ті, що безпосередньо цікаві з огляду на тему нашого дослідження. Наприклад, В. Петрінко, серед інших, розглядає такі ознаки політичного конфлікту як: правові колізії політичного конфлікту та одностороння «законність» насилля [3].

Дослідник вважає, що з одного боку конфлікт виникає щодо тих аспектів політичних відносин, які є недостатньо врегульованими, або мають суперечливе правове трактування, з іншого боку, інституціоналізація політичного конфлікту є однією із важливих умов його врегулювання та розв'язання. З цією думкою В. Петрінко, ми згодні, оскільки більшість політичних конфліктів – це протистояння між певними інститутами, функціонування яких має бути чітко регламентовано законом, тому конфлікт діагностує недоліки такого регламентування, а значить їх усунення – основа вирішення конфлікту. Автор також зазначає, що «протилежні сторони політичного конфлікту намагаються заручитися підтримкою максимально можливої кількості «непосвячених». Тут, по суті, мова йде про співвідношення (зіткнення) понять і явищ, як законність і легітимність. Перше апелює до юридичних норм права, а друге – до соціальної (політичної) справедливості» [3]. З цього приводу можемо певною мірою не погодитися, адже в сучасних демократіях легітимність не зводиться до законності, але обов'язково передбачає її (законне утворення інституції, функціонування, набуття повноважень). Діяльність в неправовому полі хіба що у виключних випадках може набути ознак легітимності, як результат маніпулювання громадською думкою.

Пояснюючи таку специфічну рису політичного конфлікту як «одностороння законність насилля», автор підкреслює, що «...застосування насилля вважається законним лише зі сторони правлячого режиму. В інших випадках воно сприймається як девіантність (відхід від норми) і переслідується законом. Однак у режимних політичних конфліктах опозиція може ігнорувати існуючі правила політичної боротьби, вимагати їх зміни, діяти незаконними методами, підбурювати населення до масових виступів і непідкорення владі. У цій боротьбі законність і незаконність носять взаємоперехідний характер. Незаконні дії опозиції у випадку її перемоги набувають законності, а законні дії потерпілої поразки правлячої еліти стають незаконними» [3]. Знову ж таки є певне застереження: по-перше, мирні мітинги і протести громадян є цілком прийнятним для демократії

способом вираження їх інтересів і потреб, вони можуть бути результатом неналежної комунікації влади з народом, її відірваності від суспільства, по-друге, отримана в процесі масового збурення народу влада може бути закріплена за опозиційними силами лише за результатами виборчого процесу.

Таким чином, окреслилася ще одна особливість політичних конфліктів: їх причини, перебіг, способи вирішення суттєво залежать від форми політичного режиму.

Так, можливі форми прояву політичних конфліктів та способи їх розв'язання в умовах демократії регламентовані конституцією країни та іншими законодавчими актами. Більшість із них має відкритий, публічний характер: парламентські дебати, обговорення, слухання, робота тимчасових слідчих комісій, припинення повноважень парламенту та призначення дострокових виборів, вотум недовіри уряду тощо.

Так само в основному регламентовані механізми врегулювання міжнародних політичних конфліктів документами міжнародного значення, прийнятими більшістю держав світу.

Ми згодні з В. Котигоренко, який стверджує, що «без нормативної основи не може відбуватись ні інституціоналізація конфлікту, тобто визначення процедури і правил, за якими будують відносини сторони протистояння, ні легітимація інституціоналізованого порядку, ні ідентифікація учасників конфлікту як носіїв певного інтересу, ані якісна розробка стратегії і тактики врегулювання» [4, с. 510].

Реалізація мирного шляху впливу на конфлікт відбувається, в першу чергу, в рамках стратегії інституціоналізації, а також через використання різноманітних підходів регулювання, заснованих на компромісі, консенсусі та співробітництві.

Мирні шляхи регулювання конфлікту прийнято поділяти на політичні та правові, але, на нашу думку, практично завжди вони взаємопов'язані.

Конкретні способи вирішення політичних конфліктів залежать від їхнього виду. Регулювання горизонтального конфлікту визначається законодавчо закріпленими правилами політичної боротьби. Частково воно також залежить і від мистецтва політичних лідерів знаходити аргументи на користь своєї позиції і схильності до компромісів. Якщо під час дебатів, переговорів, роботи погоджувальних комісій не вдається знайти компроміс, в демократичній політичній системі існують такі способи його розв'язання:

- звернення до Конституційного Суду;
- відставка уряду;
- розпуск парламенту та призначення дострокових парламентських виборів;
- імпічмент;
- проведення референдуму.

Складнішими для врегулювання є вертикальні статусно-рольові конфлікти, що виникають між центральною і регіональною владою. Регіони можуть претендувати не лише на додаткові повноваження, підвищення свого соціального, економічного статусу, а й прагнути до повної незалежності. Сепаратизм може призвести до збройної боротьби і численних людських жертв.

Найскладнішими для правового врегулювання є вертикальні режимні політичні конфлікти. Сторонами в них виступають, з одного боку, державні інститути й організації, котрі виражають інтереси панівного класу, з іншої – опозиційні організації, які представляють маси. Метою такого конфлікту, як правило, є зміна існуючої політичної системи. Складність вирішення режимних політичних конфліктів полягає в тому, що опозиційна сторона може ігнорувати існуючі правила політичної боротьби, ставити під сумнів легітимність законів, вимагати їхньої зміни, діяти протиправними методами, маніпулювати громадською думкою та підбурювати народ до масових виступів і непокори.

Якщо за результатами реалізації мирної стратегії урегулювати конфлікт не вдається і його подальший розвиток загрожує суспільству, держава має монопольне право застосувати силу або зупинити деструкцію.

Однак, ще раз привернемо увагу до того, що такі повстання можуть бути логічною і виправданою спробою народу скинути владну верхівку, що узурпувала владу та тягне суспільство в тенета авторитаризму. Україна має такі приклади.

Політичний протест зими 2013–2014 рр. в Україні, як стверджує політолог Г. Зеленько, відзначився надзвичайним рівнем політичного протистояння, гостротою форм і, по суті, вирішальною роллю «вулиці». За своїм типом така форма політичної участі є неконвенційною, а тому важко прогнозованою. А за змістом Майдан є, так званим, інструментом артикуляції вимог громадян [5, с. 35].

Отож, краще запобігати, упереджувати, вживати превентивних заходів, аніж розв'язувати складні політичні конфлікти. І такими заходами в першу чергу мають бути кроки з оптимізації законодавства. Наприклад, науковці давно виступають з цікавою ініціативою, яка, нажаль, не була прийнята політиками, тому нагадаємо про неї: «...аби усунути можливість виникнення політичних конфліктів через деструкцію Верховної Ради України, пропонується введення законодавчої конфліктологічної експертизи, яка вже активно використовується при дослідженні різноманітних соціальних процесів. Завданнями такої експертизи мають стати: комплексне оцінювання відповідними фахівцями (конфліктологами, юристами, політологами, соціологами, психологами) ступеня конфліктогенності створених правових

норм; виявлення можливих юридичних колізій, які можуть стати передумовою конфліктних ситуацій у праві і як наслідок подальшої політичної нестабільності; прогнозування впливу створюваних нормативних актів на стан суспільних відносин з точки зору узгодження інтересів різних суспільних груп і прошарків; аналіз взаємодії норм права і конфліктогенних чинників, що існують у суспільстві на момент створення правових норм, тощо» [Цит. за 6].

Це лише один з прикладів того, як можна зменшити кількість політичних конфліктів всього лише оптимізувавши законотворчу практику. Подібних превентивних методик можна напрацювати дуже багато, але ж питання в тому, що на сьогодні, нажаль, якість законодавства поступається місцем політичній доцільності, і все відбувається з точністю до навпаки від того що рекомендують науковці: закони приймаються поспіхом, без дотримання процедури, багато з них суперечать один одному чи суперечать суті основного закону – Конституції.

В той самий час ми повинні розуміти, що важливими умовами застосування правового механізму, направлено на регулювання конфліктів має бути коректність, послідовність, чіткість та зрозумілість законодавства, а також сприйняття та визнання його всіма членами суспільства. Нормативні документи не повинні суперечити один одному та визначеним правилам, принципам і нормам в суспільстві. Вони повинні прийматися своєчасно, тобто не відставати у часі від проблем, які потребують регулювання (наприклад, законодавче визнання збройних дій РФ на території нашої держави актами агресії проти України було визнане майже через рік після початку російських протиправних дій).

Висновки. Отже, заходи правового впливу на конфлікти в основному спираються на відповідні норми права, принципи що містяться в національному та міжнародному законодавстві. Їх сутність полягає у наявності системи закріплених на юридичному рівні норм, правил та принципів, які дозволяють встановити статус учасників конфлікту, визначити їх права, обов'язки, законність їхніх інтересів, а також можливості та підстави для задоволення зазначених інтересів [4, с. 610].

В демократичній політичній системі, за наявності верховенства права останнє виступає головним механізмом мирної стратегії вирішення конфліктів, тобто виконує функцію попередження, врегулювання та розв'язання конфлікту.

Тому завдання полягає в розбудові не декларативної, а реальної демократії з розвиненим громадянським суспільством, механізмами контролю влади, учасницькими практиками, верховенством права. Можливо це не зменшить кількості політичних конфліктів, однак зробить їх більш керованими, прогнозованими та менш деструктивними.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Литвин В. Сучасна Україна у дзеркалі суспільно-політичних конфліктів. *Урядовий кур'єр*. 2002. 23 листопада. С. 5.
2. Кіянка І.Б. Політична конфліктологія : навчальний посібник. Львів : Новий світ – 2000, 2008. 96 с.
3. Петрінко В.С. Конфліктологія: курс лекцій, енциклопедія, програма, таблиці : навчальний посібник. Ужгород : Видавництво УжНУ «Говерла», 2020. 360 с. URL: <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/31879>
4. Котигоренко В. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасні Україні : політологічний концепт. Київ : Світогляд, 2004. 722 с.
5. Зеленько Г. І. Політичний протест зими 2013–2014 років в Україні: зміст, форми, наслідки. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2014. № 2 (70). С. 34–55.
6. Сахань О. М., Новіков О. В. Політичні конфлікти в Україні як прояв деструкції влади. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2010. № 3. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3360/1/Saxan_182.pdf
7. Гладуняк І. В. Врегулювання політичних конфліктів у процесі функціонування системи політичного управління. *Держава і право. Юрид. і політ. науки* : зб. наук. пр. 2008. Вип. 40. С. 606–613.